

VESZPRÉM ÁRPÁDKORI JOGI FŐISKOLÁJA — AZ ELSŐ MAGYAR EGYETEM

Hazánk egyik leggazdagabb levéltára a veszprémi káptalani levéltár. Az árpádkori Magyarország 14 egyházmegyéje közül csak az esztergomi, a veszprémi és a zágrábi őrizték meg írott emlékeink nagyrészét, a győri és nyitrai egyházmegyék levéltárából csekély maradványok vannak meg, a többi árpádkori egyházmegye levéltára elpusztult. A veszprémi káptalani levéltár 1836 mohácsi vész előtti, középkori oklevelet őriz, ezek közül 230 árpádkori és ezek közt őrizi a levéltár hazánk második legrégebb, kétségtelen hitelességű oklevelét Szent László korából, 1079-ből. Ennek a nagyértékű anyagnak az utóbbi években történt átkutatása meglepő adatokkal, új színekkel gazdagította Veszprém árpádkori képét. Igazán nem csoda, hisz a Veszprémre vonatkozó 224 oklevelünk közül 139 kiadatlan, vagyis ismeretlen volt mindezeideig történettudományunk előtt. Ezekből az eddig nem ismert oklevelekből derült ki, hogy Magyarország első és legrégebb püspöksége a veszprémi püspökség.¹ Eddig annyit tudtunk, hogy Veszprém a királynék városa, püspöke volt a királynék kancellárja és őt illette a királynékoronázás joga. Hogy honnét eredtek ezek a kiváltságok, azzal már nem voltunk tisztában. Veszprém első püspökének sejtettük a kiváltságok eredőjét, aki Gizella királynéval érkezett bajor bencés lehetett. Ma már tudjuk, hogy Veszprém előkelő közjogi helyzetének forrása Gizella királyné veszprémi bazilikája volt, okleveleink szerint „capella specialis reginalis”, ahol őrizték a királyné koronáját, a királyné pecsétjét és féltettebb iratait. Kiváló művelődéstörténetírónk, Békefi Remig városunk középkorát tárgyaló művében a veszprémi püspökség római oklevéltárából idézi XI. Gergely pápa 1377. február 10-én kelt bulláját, amellyel Nagy Lajos feleségének, Erzsébet királynénak kérésére búcsút engedélyez a veszprémi székesegyháznak és ezt mondja: értesülésünk szerint a magyar királynékat a veszprémi székesegyházban szokták koronázni, itt kapnak egyéb királynéi jelvényeket és itt temetkeznek.² Békefi is, az okmánytárat szerkesztő Fraknói Vilmos is hangtalanul mennek el emellett az érdekes pápai nyilatkozat mellett, talán annak az elvnek alapján, hogy „unus testis nullus testis” — ők ezt sehol másutt nem olvasták, hogy Veszprém koronázó város lett volna. Okleveleink bizonyítják, hogy Róma nagyon jól volt informálva. Erzsébet királyné, IV. László felesége írja 1283. március 31-én Szent Mihály veszprémi székesegyházáról: „in qua consueverunt regine regni Hungarie coronari” — amelyben Magyarország királynéit szokták koronázni.³ Károly Róbert király pedig 1341. április 15-én írja Visegrádról a veszprémi káptalannak: „Illius ecclesie vestre, que specialis capella et locus coronationis reginalis existit” — a ti egyházatoknak, amely a királynék kápolnája és koronázásuknak helye.⁴ Okleveleink tanúsága szerint tehát Veszprém koronázó város volt és királynéink székvárosa, székesegyházában állott a királynéavató trónszék, a „sedes reginalis”. Hazánk első és legrégebb püspöki székhelye eszerint rangban Székesfehérvár mellett állott: Fehérvár a királyok székvárosa, koronázó városa, egyben temetkező helye, ugyanígy Veszprém a királynék székvárosa, koronázó városa és temetkezésük helye.

Kiváltságos közjogi állása mellett rávilágítanak okleveleink az árpádkori Veszprémnek az egész országban páratlan kulturális jelentőségére is. Nem alaptalanul áll a várkút peremén ez a felirat: „Civitas, ubi olim

uberrimi fontes culturae gentis Hungarorum eruperant” — ez az a város, ahol hajdan a magyar nemzeti művelődésnek legdúsabb forrásai fakadtak. A még Szent István előtt alapított görög monostor, hazánk első nőnevelő intézete és műhímző műhelye, a magyar elemi oktatás első adatait szolgáltató Szent Katalin zárda, Árpádházi Szent Margit gyermekéveinek otthona és Veszprém 1276-ban elpusztult híres jogi főiskolája, melyet szakíróink egész sora Magyarország első egyetemenének nevez: ezek azok az intézmények, amelyek miatt joggal mondjuk Veszprémet a középkori magyar kultúra és civilizáció bölcsőjének.

Székesegyháza mellett az árpádkori veszprémi várnak legnagyobb dísz és büszkesége volt XIII. századi jogi főiskolája. Az első hirt akkor kapjuk róla, amikor IV. László korában, 1276-ban teljes virágzásában éri a főiskolát Csák Péter nádor hadainak megsemmisítő dúlása. Keletkezéséről, alakulásáról nem maradt ránk semmi adat okleveleinkben. Hogy erről mégis némi fogalmat alkothassunk, ismernünk kell az árpádkori iskolázást.

Iskolák és oktatás

Amikor árpádkori iskolázásról beszélünk, természetesen nem gondolhatunk általános iskolázásra. Iskolába járni, tanulni ebben a korban egyet jelentett ezzel: papnak készülni. A scholaris (tanuló iskolás), a litteratus (írastudó), diák és klerikus egyjelentésűek. A középkori társadalom — nemcsak nálunk magyaroknál, de Európaszerte — azt tartotta, hogy az iskola, a tanulás csak papnak való. A XIII. század előtt írastudó, litteratus világi emberrel nem találkozunk. A mi Kálmán királyunk (1095—1116) is annak köszönhetné tanultságát — a lengyel krónikás kora legtudósabb királyának mondja — mert nagybátyja, Szent László papnak szánta. Saját népe Könyves (Qunwes) Kálmánnak nevezte, mert könyvei voltak, amikből püspök módjára olvasta a zsolozsmát. Egyébként azonban még jóval a XIII. század után is világi nagyjaink, akik az ország ügyeit intézték, kormányoztak, parancsoltak és üres óráikban regősök, igricek dalait hallgatták, írastudatlanok voltak. Hunyadi János kormányzó 1450-ben, Báthori István erdélyi vajda, Rozgonyi László és Guthi László még 1491-ben sem tudnak írni.

Amennyire jól megvolt az árpádkori világi ember litterátusság nélkül, éppoly kevésbé volt nélkülözhető az iskolázottság az egyházi pályán. Misét olvasni, zsolozsmázni, prédikálni tanultság nélkül nem lehetett. Ezért rendeli el a Szent László korabeli (1077—95) első esztergomi zsinat, hogy tanulatlan egyént ne szenteljenek pappá, vagy ha már felszentelték, tanuljon, különben el kell csapni állásáról. A Szent Istvántól alapított bencés monostorokra, Pannonhalma, Pécsvárad, Bakonybél és Zalavárra, valamint az ujonnan alapított püspökségekre hárult a feladat, hogy az új papi nemzedék nevelésére iskolákat létesítsenek. Így keletkeztek a kolostorokkal kapcsolatban a *kolostori iskolák*, püspöki székhelyeken a *székesegyházi iskolák*, s ahol csak káptalanok voltak, mint Fehérvárott, a *káptalani iskolák*, amint ezekről az iskolákról, azoknak szervezetéről szemléletes képet ad Szent Gellért legendája.

Mivel a keresztény hitre tért magyarságnak sok papra volt szüksége, ezeknek kiképzésére a kolostori, székesegyházi és káptalani iskolák nem voltak ellenségesek. A középkori falusi papság jórésze a plébániákon nyerte kiképeztetését, úgy, hogy a plébános a zsinati rendeleteknek megfelelően gyermekeket tartott maga mellett, akik neki a misézésnél feleljenek és az istentiszteleti cselekményeknél segédkezzenek. Ezeket a plébánosok meg-

tanították az olvasásra, írásra, éneklésre (klerikusok, scholarisok) s így születtek meg a falusi és városi iskolák.

A rendszeres iskolázás és papképzés szervei a kolostori, székesegyházi és káptalani iskolák voltak, ahol együtt találjuk a később különvált elemi oktatást a középfokú oktatással. Az elemi oktatás tárgyai: az olvasás, írás, számolás, ének és a latin nyelv, amint erről a Margit-legenda tájékoztat bennünket. Az elemi oktatás befejeztével mint középfokú oktatás következett a *hét szabad művészet* (septem artes liberales) tanítása. Görög-római örökségként szálltak ezek a középkorra. A hét szabad művészet két csoportra osztva két tanítási fokozatot alkotott: az első a *trivium*, amelynek tárgyai voltak a *grammatika*, *rhetorika*, *dialektika* (ez volt a nyelvészeti csoport), míg a második csoportba, a *quadrivium*-ba tartoztak a reál-tárgyak: az *arithmetika*, *geometria*, *astronomia* és *musica* (matematikai csoport, Plato szerint: physika).

Mivel a veszprémi főiskolában is ezek voltak a jog mellett az oktatás tárgyai, csak egész röviden lássuk, mit is tanítottak ezeknek a tantárgyaknak keretében. A *grammatika* nem csupán nyelvtant tanított, a helyes latin írást, olvasást és fogalmazást, hanem célja volt a tanulókat a klasszikus szerzőkkel is megismertetni. A szentírás, zsoltárok és himnuszok olvasása és taglalása mellett olvasták Cato, Vergilius, Ovidius, Horatius műveit. Tankönyvük *Donatus* (350 körül tanított Rómában) és *Priscianus* (IV. századi cezaerei tudós) grammatikai voltak. A *rhetorika* az ékesszólás elméletét nyújtotta — és ezen volt a hangsúly — tanulták és gyakorolták az ékesen írás mesterségét is, levelek és oklevelek fogalmazását. A *dialektika* vagy vitatkozástán bölcséleti képzést nyújtott és a logika elemeit ismertette meg a hallgatósággal.

A trivium elvégzése minden tanulót kötelezett, oktatása tárgya volt minden kolostori, székesegyházi és káptalani iskolának. A nehezebb quadriviumot csak ott tanították, ahol akadt megfelelő tanerő és csak a tehetségesebbek végezték el mind a hét szabadművészetet, ami bizony nyolc évig is eltartott.

A quadrivium tárgyai: az *arithmetika*, a számtan, amelynek tanítása elsősorban arra irányult, hogy a tanulók megtanulják az ünnepek számítását és az egyházi naptár összeállítását. A naptártudomány miatt volt szükség az *astronomiára*, a csillagászatra is. Tanulmányozták a Nap járását, a Hold fényváltozásait, a csillagok állását, a bolygókat és állócsillagokat, ismerték az állatövet és napéjegylenlőséget. A *geometria* keretében az elemi mértani ismeretek elsajátításán kívül földrajzi és természetrajzi ismereteket tanítottak. Templomépítő szerzeteseink mértani képzettségét örökítik a tőlük eredő műalkotások. A *zenei* képzés tökéletesítette a fúvó és húros hangszerek használatát.

A hét szabad művészet mindkét csoportját, a triviumot és quadriviumot magában foglalta az egyetemek előkészítő fakultása, a „*facultas artium*”, mai egyetemeink bölcsészeti karának őse, amelyet ha valaki elvégzett, „*magister artium liberalium*” — a szabad művészetek mestere címét, vagyis akadémiai fokot kapott. Középkori okleveleinkben számos pap neve mellett találkozunk ezzel a címmel.⁵

A „studium” név jelentése

A középkori tudományosság művelésében Veszprém városa híres főiskolájával a legelső helyen állott az ország összes kolostori, székesegyházi és káptalani iskolái között, mert ebben a főiskolában nemcsak a szabad művészetek oktatása virult, de ezeken felül a jogtudományokat is elő-

adták. Álljon itt egész terjedelmében IV. László királynak a veszprémi főiskoláról szóló, 1276. november 18-án kelt oklevele:

„László Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galicia, Lodoméria, Kunország és Bulgária királya jelen levelünket olvasó minden élő és eljövendő keresztény hívőnek üdvöt az üdvösség adójában. Miként az egyház javait azért bízta Isten a fejedelmekre, hogy azokat oltalmazzák, azonképpen elsőrangú feladata a fejedelmeknek azoknak a javaknak helyreállítása, ha gonosz pártoskodás azokat jogtalanul megcseréltette. Tudja meg tehát mindenki, hogy Veszprém városában attól az időtől fogva, hogy Magyarországon a keresztény hit meggyökerezett, Isten kegyelméből a szabad művészetek, amelyek kiváltképpen az isteni parancsokat világosabban megmagyarázzák, miként Párizsban, Franciaországban, a tanítók tudományának kiváltsága és a tanulók tömeges látogatása folytán egész Magyarország egyházai fölött egyre növekvő hírnévvel fénylettek és az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudomány művelése ugyanott első ranra emelkedett, fényt derítve nem egyszer a megtámadott igazságra. S most mindez ugyanezen egyház ellenségeinek gonoszsága következtében szinte izzépporrá égett. Pusztulásán és rombadőlten könyörületes részvétellel segíteni óhajtván és helyreállítását munkálni egész lélekkel igyekező, hogy ott a főiskola, amely eddig virágzott (ut ibidem *studium*, quod hactenus floruerat), helyreállíttassék s a jogtudomány művelése és az istentisztelet, amelyek felfüggesztettek, visszaállíttassanak, a foki vámnak azt a részét, amely eddig a somogyi ispánnak járt, kegyünk teljességéből ugyanazon veszprémi egyháznak örök és sérthetetlen joggal adjuk pusztulásának és rombadőltenek helyrehozására. Aminek emlékezetéül és örök erősségéül adjuk kettős pecsétünkkel megerősített jelen levelünket. Kelt királyi udvarunk alkancellárjának, a mi kedvelt és hűséges hívünknek, tisztelendő férfiú Benedek mesternek, az esztergomi egyház választott püspökének, budai prépostnak kezei által az Úr 1276-ik esztendejében, november hónap 18-án, az adószedés negyedik, uralkodásunknak pedig ötödik esztendejében.”⁶

Akkor kelt ez a királyi adománylevél, amikor előzőleg, ugyanezen év tavaszán Csák Péter hadai feldúlták Veszprémet és elpusztították főiskoláját is. A pusztulást több kanonoktársával együtt a királynak hírül vivő Széchy Pál prépost jelentéséből halljuk, hogy a 36 tagú káptalannak rajta kívül még 15 „*utriusque iuris doctor*” tagja van, akik tehát a kánóni és római jog doktori fokozatát külföldi főiskolákon, Bologna, Párizs, Pádua, Vicenza egyetemlein szerezték. Az 1276-i pusztulást megőrkítő egyik, ez évben kelt oklevelünkben olvassuk: Elpusztították „ezen felül tisztelendő férfiú Pál mester jogdoktornak, ezen egyház prépostjának, a mi hívünknek, elejítől aranyban, drágakövekben és ezüstedényekben örökölt 3000 márkányi értékét és 1000 márkát érő könyvét, nem szólva a káptalan 15 „*utriusque iuris*” doktor tagjának kánónjogi és római jogi könyveiről és egyéb javairól...”,⁷ míg egy 1277-ben kelt, ugyanerről a pusztulásról szóló oklevelünk írja, hogy a barbár hadak elrabolták és semmivé tették „... az egyháznak adományként kapott értékeit, nagyon sok gyöngy, drágakő, arany és ezüst kincsét és az összes tudományzakokba vágó könyveit, amikkel — mint mondják — a sekrestye egy szobája tele volt”.⁸

Nemcsak hazai, de európai viszonylatban is szinte pártját ritkító az a könyvkészlet, amelyről Veszprémben a XIII. században okleveleink tanúskodnak. Abban a korban, amikor a század elején Fülöp Ágost francia király (1180—1223) könyvtára 21 kötetből áll, Ottó gembleuxi apát XI. századi, 150 kötetből álló könyvtárának egész Nyugaton nagy a híre-neve,

a pozsonyi káptalan könyvtára két századdal később 1425-ben 82 művet számlál és ugyancsak két századdal később, 1465-ben a könyvgyűjtő Meddick könyvtára 158 kötetből állott.⁹ Mindenképpen osztjuk Veszprém tudós fiának, Cholnoky Jenőnek feltevését: ilyen könyvkészlet csak úgy jöhetett létre, hogy Veszprémben szorgosan folyt a könyvmásolás és a Séd-parti tímárok, a „tobakok” az oklevelekhez és könyvekhez szükséges „kutyabőr”, vagyis pergamen készítésével is foglalkoztak.¹⁰ Fraknói Vilmos megállapítása: könyvtárának gazdagságával és a falai közt honoló tudományos szellemmel a XIII. századi Veszprém messze túlszárnyalta az ország minden más városát és joggal nevezzük a magyar tudományos-ság bölcsőjének.¹¹

Ha ezeket az adatokat összevetjük IV. László oklevelével, amely szerint az ekkorbeli főiskolák nevén „studium”-nak nevezett veszprémi főiskola tanári karának kiválósága és látogatottság tekintetében a párizsi főiskolával vetekedett, másrészt a szabad művészeteken túl jogi kara is volt, érthetőnek találjuk, ha szakíróink egész sora: Toldy Ferenc,¹² Kérégyártó Árpád,¹³ Szabó Károly,¹⁴ Beöthy Zsolt,¹⁵ Baróti Lajos,¹⁶ Ábel Jenő,¹⁷ Vass József,¹⁸ Lányi Károly,¹⁹ a veszprémi főiskolát *Magyarország első egyetemének tartják*.

Mínthogy velük szemben Békefi Remig a veszprémi egyetem kérdésével kapcsolatban azt igyekszik kimutatni, hogy a veszprémi főiskola nem volt egyetem, hanem csupán székesegyházi iskola,²⁰ le kell szögeznünk a következőket:

A veszprémi főiskola csak azért nem nevezhető egyetemnek, mert 1276-ban még nem nevezték egyetemnek a legmagasabb fokú tanintézeteket. A XIII. században az akkor alakulóban levő egyetemek „studium” nevet viseltek, amint a veszprémi főiskolát is így nevezi IV. László kancelláriája. 1233—34-ben találkozzunk először ezeknek a főiskoláknak új elnevezésével, a „studium generale”-val, de a XIII. században ez az elnevezés még nem tudja kiszorítani a régi „studium” elnevezést, sőt ez gyakoribb, mint a „studium generale” név.²¹ A páduai egyetem például még 1298-ban, sőt 1377-ben is így címezi magát anyakönyveiben: „Studium Paduanum”.²² Helyesebb tehát a XIII. században virágzott főiskolákat, a *bolognai, páduai és vicenzai jogi, a salernoi orvostudományi és a teológiai karáról híres párizsi intézeteket, studiumokat vagy studium generalekat főiskolá-nak és nem egyetem-nek* nevezni. Az önkormányzatú, autonóm egyetemi szervezeteknek, az „universitas”-oknak kialakulása ebben a században még csak folyamatban van. Amint például Békefi írja a párizsi főiskoláról: „A párizsi egyetem már a XII. században létrejő, de az egyetem fogalmához szükséges tulajdonságok mindegyikére csak a XIII. században tesz szert.”²³ Még inkább áll ez a többi említett XIII. századi főiskolára. Ebben a században szervezkednek meg kölcsönös jogvédelemre a párizsi főiskola tanárai és diákjai autonóm testületté és 1209-től kezdik irataikat így szerkeszteni: Nos universitas magistrorum, doctorum, baccalaureorum et scholarium... — mi a tanárok stb. és diákok *egyete*me... Tehát ekkor még nem a tudományok egyeteme, vagyis a tudományzajok összessége az egyetem szó jelentése, hanem a főiskolához tartozók, vagyis tanárok és diákok összessége, egyeteme, azonn mód, mint ahogy például valamely helység egész lakosságát a lakosok egyetemének mondjuk. Ilyen jelentésű az „universitas” szó a párizsi egyetem levéltárának még egy 1276-ban kelt, tehát IV. László oklevelével teljesen egykorú oklevelében is: „Mandamus tibi, quatinus universitatem magistrorum et scholarium Parisius studentium defendas ab iniustis violentiis et gravaminibus manifestis”,²⁴ azaz „mehagyjuk neked, hogy a magisterek

és a Párizsban tanuló diákok egyetemét megvédelmezd az igazságtalan erőszakosságoktól és a nyilvánvaló sérelmektől”.

A XIII. század folyamán kialakult egyetemi autonómiák mintájára indul meg azután a XIV. században pápai alapítólevéllel és uralkodói pártfogással az egyetemek egész sorának alapítása. 1348-ban alapítják a prágai egyetemet, 1364-ben a krakóit, 1365-ben a bécsit és 1367-ben alapítja Nagy Lajos királyunk a pécsi egyetemet, amint egyik történetírónk mondja, az elpusztult veszprémi főiskola helyett. 1385-ben Heidelberg, 1388-ban Köln, 1389-ben Erfurt kap egyetemet s az utóbbival egyidejűleg alapítja Zsigmond király a leghosszabb életű középkori magyar egyetemet, az óbudait, amely 1389-től 1415-ig biztosan fennállott.²⁵ Amikor Hunyadi Mátyás 1465-ben felállítja a pozsonyi egyetemet, előzőleg ezzel kér ehhez II. Pál pápától engedélyt, hogy Magyarországon, bár nagy és termékeny ország, kevés a tanult ember s nincs egyeteme: „studium generale non aliquod viget”.²⁶

Már az egyetemalapítások előtt

Veszprémnek tehát IV. László fent közölt oklevele szerint jó száz évvel a XIV. századi sorozatos egyetemalapítások előtt olyan jogi főiskolája volt, amelyet a királyi kancellária az egyetemek akkori nevén *studium*-nak nevez és amelyet tanárainak kiválósága és látogatottság dolgában a párizsi főiskolával állíthatott egy sorba. Nem egyszerű káptalani vagy székesegyházi iskola volt ez, amint Békefi állapítja, a káptalani iskoláját még véletlenül sem nevezik okleveleink *studium*-nak, hanem „*scola*”-nak.²⁷ Amíg a székesegyházi iskolákban önálló tárgyként jogot nem tanítottak, hanem csak a retorika keretében közölték az oklevélfogalmazáshoz szükséges jogi ismereteket, a veszprémi főiskolában, amint IV. László oklevele mondja, a *jogi oktatás* a többi káptalani iskolák tananyagát alkotó szabad művészetek mellett *első helyen állt*, önálló, fő tantárgy volt. S amint az oklevelekben említett 16 *utriusque iuris doctor* kanonok kánonjogi és római jogi könyvei erre engednek következtetni, a veszprémi főiskolán nemcsak a kánonjogot, de a római jogot is előadták ugyanúgy, mint a bolognai főiskolán, ahol a veszprémi jogi doktor kanonokok jórésze szerezhette diplomáját. A bolognai főiskolán már 1250 előtt megtaláljuk a tanárok és diákok két testületét, *corporatio*ját, az *ultramontanok*ét és *citramontanok*ét, vagyis a hegyentúliak és hegyeninneniekét, s az *ultramontanok* 15 nácioja, nemzetisége közt már 1265-ben ott szerepelnek a magyarok is.²⁸ 1276 előtt nem ismerjük névszerint a Bolognában végzett veszprémi kanonokokat de utána alig 30 évvel már névszerint is felbukkanik ezen az egyetemen egy veszprémi kanonok, a Taliándörögdi mellett feküdt Felsődörögdről származó Dörögdi Miklós, aki veszprémi kanonokból nyitrai főesperes, majd 1330—1361-ig egri püspök lett. Nemcsak hallgatója volt a bolognai jogi egyetemnek, de utána kiváló képzettségével nagy dicsőséget is szerzett Veszprémnek: az 1300-as évek elején, amikor a bolognai egyetem XIV. századi statutumain dolgoztak, *Dörögdi Miklós veszprémi kanonok volt az egyetem rektora*. A művelődéstörténelemnek ez a világviszonylatban is kimagasló ténye, Dörögdi Miklós bolognai szereplése, élénk fényt vet a veszprémi főiskola és a bolognai egyetem korábbi kapcsolataira is.²⁹ A Bolognában, Páduában végzett jogászok hazájukba visszatérve fellendítették a jogtudományok magyarországi művelését elsősorban ennek a kornak egyetlen magyar jogi főiskoláján, a veszprémi *studium*on. S hogy az itt virágzó jogtudomány érezte hatását az egész országban és a veszprémi főiskola jogviták esetén országos

tekintéllyel hallatta szavát, erről szintén IV. László oklevele tanúskodik; amikor azt írja, hogy Veszprémben „az ország jogainak megőrzését szolgáló jogtudomány első rangra emelkedett, fényt derítve nem egyszer a megtámadott igazságra”.³⁰

A jogtudományok magyarországi virágzásáról tanúskodik IV. Ince pápának 1254-ben kelt oklevele, egyben erős bizonyítéka annak is, hogy a veszprémi főiskola a székesegyházi iskolákat túlszárnyaló, egyetemi rangú intézet volt. A pápa Francia-, Angol-, Skót-, Spanyol- és Magyarország, valamint Wales fejedelemség főpapjaihoz intézi levelét és keményen kikel az ezekben az országokban lábrakapott gyakorlat ellen, hogy csak a világi, vagyis római jogban jártas egyének jutnak nagyobb egyházi javadalomhoz, míg a bölseleti tudományokban (szabad művészetek és a velük járó hittudományban) képesítettek javadalom nélkül szűkölködnek. Elrendeli tehát, hogy ezeknek az országoknak főpapjai a római jogot végzeteknek ne adjanak javadalmat, hacsak egyszeresmind a szabad művészetekben is nem jártasak és erkölcsileg kifogástalanok. S hogy rendelkezésük nagyobb hatálya legyen, megtiltja ezekben az országokban a római jog tanítását. Ha pedig az uralkodó rendelkezéséből mégis tanítanak a római jogot, a javadalmakra vonatkozó tilalom ez esetben is hatályban marad.³¹

IV. Ince pápa okleveléből kétségtelen, hogy Magyarországon tanították a római jogot.³² Jogi főiskoláról, amely ennek a jogi képzésnek székhelye volt, csak egyetlenegyről tudnak emlékeink s ez a veszprémi főiskola volt, amelynek „utriusque iuris doctor” kanonokjai és ezeknek kánonjogi és római jogi könyvei megadták a lehetőséget a jogi fakultás létesüléséhez. Érthető így az a párizsi méretű látogatottság, amit IV. László 1276-i oklevele a veszprémi főiskoláról, Magyarország egyetlen jogi főiskolájáról állít. Amint ez IV. Ince pápa leveléből kitetszik, nálunk is, miként más országokban, nagyon megbecsülték a jogvégzett papokat. Reájuk hárult az államügyeknek irástudást és műveltséget igénylő intézése. A királyi tanácsban való fontos szerepük, a kancellária vezetése, diplomáciai kiküldetések, hiteleshelyek ellátása, oklevelek fogalmazása és írása, bíraskodások és perintézkedések és egyéb alkalmi megbízatások: mind a papság dolga volt s mindezt jogi képzettség nélkül ellátni nem tudta volna. Aki olvassa középkori okleveleinket, az azokban foglalt jogügyletek precíz jogászai fogalmazását, az látja, hogy ezek a papok becsülettel elvégezték jogi tanulmányaikat. Egy részük külföldi főiskolákon, a többség azonban, amelynek nem volt módja tanulmányai végzésére a külföldet felkeresni, itthon végzett jogi tanulmányokat, főként ennek a jogi oktatásnak székhelyén, Veszprémben, az itt virágzó studiumon.

A felfejlődés emlékei

Közel egy századon át, III. Béla korától (1172—96) volt a veszprémi studium, vagyis jogi főiskola a hazai jogi oktatásnak központja. Alapításáról, kialakulásáról nem maradt fenn más értesülésünk, mint amit IV. László 1276-i okleveléből kiolvashatunk. Amint ez az oklevél mondja, Veszprémben attól az időtől kezdve virágzott a szabad művészetek iskolája, amikor a katolikus hit hazánkban gyökeret kezdett eresztetni. Vagyis főiskolánk elindulását a szentistváni időkben kell keresnünk. Eredetileg székesegyházi iskola volt, ugyanolyan, mint az emlékeink szerint már Szent István korában működő pannonhalmi, fehérvári, pécsi, esztergomi és csanádi iskolák, a püspökségek és kolostorok alapításával egyidejűleg a jövő papi nemzedék képzésére szervezett tanintézetek, amelyekben —

mint láttuk — az elemi oktatás után a szabad művészetekre és ezeknek keretében teológiai ismeretekre tanították a diákokat. Ebből a kezdeti székesegyházi iskolából, ugyanúgy mint a párizsi főiskola, később egyetem, a Notre Dame székesegyházi iskolájából, alakult ki és lett jogi főiskolává a veszprémi székesegyházi iskola szakíróink megállapítása szerint III. Béla korában, tehát a XII. század végén. Abban a korban, amikor a Bizáncban nevelkedett III. Béla, az Árpád-kor egyik legnagyobb uralkodója 24 éves uralkodásával nagyhatalommá, Európa egyik vezető hatalmává tette hazánkat. Nemcsak gazdaságilag emelte Magyarországot Francia- és Angolországgal egy színvonalra, de nagykonvenciójú külpolitikájával részesevé tette országát Nyugat kultúrszínvonalának is. Első felesége, a még Bizáncban nőt vett Chatillon Ágnes — nálunk Antióchiai Anna néven ismerős — a bizánci császár feleségének féltestvére, előkelő francia család sarja, míg második felesége, Capet Margit VII. Lajos francia király leánya, II. Fülöp Ágost francia király nővére, aki mint Henrik angol trónörökös özvegye az angol udvarból került hazánkba. A magyar királyi udvarban otthonos a francia szó. Margit királynéval francia lovagok jönnek és a párizsi főiskolán magyar diákok tűnnek fel: Lukács, később a III. Béla korabeli híres esztergomi érsek, Bethlen kanonok és három társa: Adorján, később kancellár, Jakab és Mihály.³³

A kultúrszínvonal emelkedése magával hozta az írásbeliség gyarapodását. III. Béla 1181-ben elrendeli, hogy a hivatalos ügyeket írásban kell benyújtani és írásban kell elintézni. 1185-ben pedig megszervezi az állandó királyi irodát, a kancelláriát. Az árpádkori művelődésnek erre a fénykorára utalnak bennünket IV. László okleveleinek szavai: „... Veszprém városában... a szabad művészetek, amelyek kiváltképpen az isteni parancsokat világosabban megmagyarázzák, miként Párizsban, Franciaországban a tanítók tudományának kiváltsága és a tanulók tömeges látogatása folytán egész Magyarország egyházai fölött eddig egyre növekedő hírrel fénylettek...” Ezekből a szavakból következtetik egész joggal szerzőink Beöthy Zsolt, Ábel Jenő, Szabó Károly, Lányi Károly és Balics Lajos, hogy a püspökséggel egyidős veszprémi székesegyházi iskolának egyetemi rangú jogi főiskolává való átszervezése a párizsi főiskola mintájára III. Béla korában történt. Mindenképpen valószínűsíthető ezt a feltevést a III. Béla korabeli kapcsolatok, másrészt az a körülmény, hogy III. Bélának az írásbeliségre vonatkozó rendelkezése következtében ekkor vált szükségessé az okleveleket kiállító papságnak nagyobb számban való jogi kiképzése, azé a többségé is, amelynek nem volt módja e célból a külföldi iskolákat felkeresni. IV. Ince pápa tárgyalt 1254-i levele tanúsítja, hogy ez a jogi képzés meg is valósult. Ennek központjára, Veszprémre vall az is, hogy amikor a XII. század végén az egyházi testületek oklevéladó működése az első próbálkozások korát éli, az egész országban a veszprémi káptalan az első, amelytől 1181-ből, tehát III. Béla korából oklevélünk van a Keszi falubeli jobbágyainak átengedett 28 hold földről és kaszálóról.³⁴

Minden adva volt, hogy a veszprémi főiskola ugyanúgy, mint a külföldi főiskolák, egyetemmé fejlődjön, amikor 1276-ban Csák Péter pusztítása megsemmisítette Veszprémnek ezt a büszkeségét. IV. László megkísérli adományával új életre kelteni az itt virágzott tudományosságot, de sikertelenül. Okleveleinkben 1318-tól megtaláljuk az újrászervezett székesegyházi iskola nyomait,³⁵ de főiskolánk az Árpádok korával együtt a múlté lett. Helyébe Nagy Lajos királyunk 1367-ben Pécsét alapít egyetemet.

Főiskolánk minden valószínűség szerint ugyanott állott, ahol ma a

szeminárium épületét találjuk. Erre a föltevésre késztet az egyéb középkori intézményeinknél tapasztalt folytonosság. Az 1630-ban visszaállított káptalan magára vállalja a *schola trivialis*, az elemi iskola fenntartását. Az iskolaépületet és tanítólakást Széchenyi György szerzi meg 1652-ben Kun Ádám özvegyétől, Rác Annától a *székesegyháztól északra, a várfal keleti bástyájánál*. Bíró Márton püspök a Szentháromság szobor területének rendezésekor (1750) a régi iskola épületét Lenthy István kanonoknak adta át, aki ezideig a Szentháromság szobor helyén állott és ekkor lebontott egyik házban lakott. Lenthy a régi iskola helyén pompás kanonoki házat építtetett, amelyet aztán a Koller püspök halála után (1773) építeni kezdett szeminárium déli, székesegyház felőli szárnyába építettek be. Amint egy másik emlékünknél mondja, a Lenthy kanonoknak átengedett telken azelőtt a *mesterlakás* állott, amelynek céljára Bíró Márton a külső várban szerzett házat...³⁶

A mai szeminárium helyén, a székesegyháztól északra állhatott főiskolánk, ugyanott, ahol az ősi monostort is kell keresnünk, amelyben a püspökség alapítása után a püspök és kanonokjai, vagyis minden egyházi rendbeli papjai szerzetesi életközösségben együtt éltek s ahol a lektor és kántorkanonokok, az olvasó és éneklő kanonok oktatták a szintén velük egy födél alatt élő papjelölteket.

Jegyzetek: 1. Lásd szerző tanulmányát a *Vigilia* 1960. augusztusi számában. — 2. Békefi Remig, A Balaton környékének egyháza és várai a középkorban, 1907. 20. — 3. Veszpr. kápt. magánlvt. 1283. Ladán 1. — 4. U. o. 1341. Epp. Tátika 6. — 5. Békefi Remig, A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, 1920. — 6. Veszpr. kápt. magánlvt. 1276. Fok 2. — 7. U. o. 1276. Karos 1. Egy márka (kb. 245 gr. színezüst) megfelelt kb. 48–50 arany koronának, de az árpádkori pénz vásárló ereje ennek 6–7-szerese volt. A XII. sz.-ban 1 márka = 4 ökor ára, a XIII. sz.-ban 1 eke föld (120 hold) ára 5 márka. — 8. Veszpr. kápt. magánlvt. 1277. Buda et Pest 2. — 9. Békefi, A káptalani iskolák története 331. sköv. — Nékám Lajos, Magyarország kultúrtörékvései 82. — Cholnoky Jenő, Veszprém, 1938. 124. — 10. Cholnoky u. o. — 11. Fraknoi-Lukcsics, Bevezetés a veszprémi püspökség római oklevéltára I–IV. kötetéhez, 1896–1907. 29. — 12. A magyar nemzeti irodalom története, 1882. 69. — 13. A műveltség fejlődése Magyarországon I. 484–5. — 14. Kun László, 1886. 36. — 15. A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése, I. 19. — 16. Szalay-Baróti, A magyar nemzet története, I. 19. — 17. Egyetemeink a Középkorban 3–4. — 18. Hazai és külföldi iskolázás az Árpádkorszak alatt 47–48. — 19. Lányi-Knauz, Magyar egyháztörténelem, 1896. I. 540. — 20. Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése, Századok 1896. 321–337. — 21. Békefi i. m. 327. — 22. Veress Endre, Fontes rerum Hungaricarum I. Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I. Padova 1,3. — 23. I. m. 414. — 24. Békefi, Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem 325. — 25. Ivánka Endre, Iskolázás és népművelés a Domanovszky szerk. Magyar művelődéstörténelemben II. 429. — Békefi, A káptalani iskolák története 351. — 26. Erdélyi László, Magyar történelem I. 332. — 27. Veszpr. kápt. magánlvt. 1412. Veszprém-oppidum 45. — 1486. Jutas 34. — 1508. Veszprém-oppidum 73. — 1516. Szentmártonföldre 4. — 28. Balics Lajos, A r. k. egyház története Magyarországon, 1890. II/2. 533. sköv. — Békefi, Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem 413. — 29. Pór Antal, Adatok a bolognai és padovai jogegyetemen a XIV. században tanult magyarokról. Századok 1897. 774–7. — Békefi Remig, A bolognai jogi egyetem XIV. és XV. századi statutumai 4. (Akad. értek. II. oszt. XIX. köt. 7.) — Békefi, A Balaton környékének egyháza és várai a középkorban 132. — 30. Békefi, (Árpádkori közoktatásügyünk 331.) nem tudván hozzájutni az eredeti oklevélhez, Fajér hibás másolatát használta, ahol (Cod. dipl. V/2. 347–8.) a szövegünkben aláhúzott mondat így hangzik: „civitate exagitata sepius in lucem fulg...”, holott az eredeti oklevél egész tisztán olvashatóan ezt írja: „veritate exagitata sepius in lucem fulg...” Így aztán a fordítás is rossz, amit Békefi ad (A Balaton környékének egyháza és várai 10.): „Veszprém város sanyargatása után már ismételtelen visszahelyeztetett régi fényébe.” — 31. Fejér, Cod. dipl. IV/2. 254–6. — 32. Nem tartjuk elfogadhatónak Békefi okoskodását, amely szerint abból, hogy a pápa Magyarországon is megiltja a római jog tanítását, nem következik, hogy nálunk tanították a római jogot. A tilalom szerinte úgy értelmezendő,

hogy a római jogot *ezentúl se tanítsák*. A logika némi sérelmével Békefi kénytelen így értelmezni a pápai tilalmat, mert — saját szavai — ha a római jogot nálunk ezelőtt tanították, úgy kellett lennie „studium generale”-nak is. Már pedig ezt Békefi tagadja. Bármenyire az ellenkezőjét vallja is a tudósok sora, bármit is mondanak Kun László oklevelei a párizsi mintára működő veszprémi főiskoláról, annak utriusque iuris doktor kanonokjairól és ezek római jogi könyveiről, ő makacsul kitart amellett, hogy a veszprémi *studium* egyszerű székesegyházi iskola volt. Ugyanilyen erőtlének, részben alap nélküliek Békefi egyéb bizonyítékai is, melyeket a veszprémi főiskola egyetemi rangja ellen felhoz (Kápt. isk. története 162–173. és Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem 321–337.). — 33. Békefi, Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem 414–5. — 34. Veszpr. kápt. magánlvt. 1181. Keszű 3. — Szentpétery Imre, Magyar oklevéltan, 1930. 75. — 35. Veszpr. kápt. hit. helyi lvt. Testamenta ecclesiastica 1. — Veszpr. kápt. magánlvt. 1412. Veszprém-oppidum 45. — 1486. Jutas 34. — 1508. Veszprém-oppidum 73. — 1516. Szentmártonföldre 4. — 36. Lukács—Pfeiffer, A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában, 1933. 44, 152–3.

GYORSVONATBÓL

*Alvadt verőerek
a sínek még, dobbanva döngenek,
a torony fölmered
s mint forgószinpad, kerengnek az utcák,
az a Nap az fut veled,
elzúg, mint egy jelképes istenhozzád
a bakterház még, aztán a falak
masszává tömörülnek, elmarad
egy világ — a sín döbbsenten dobol
szárnyára vesz a nemlét könnyű gőze,
— utazni álom inkább, mintsem élet,
kukoricások, felhők kergetőzve
suhognak el.*

*De a szem visszaréved
a városra, mit mágikus erő
zsugorít, bár a messze fátyolt vont rá,
hogy ne lássam: a suhanó Való
ember szemében miképp sorvad — ponttá.*

*Jaj bizony csak a Most:
a mely egésznek pártapos szilánkja
tárul ki nekünk, meg se nézhetem
és penderül már, meg sem érthetem,
s hátrál, fénymaggá ugrik össze újra
s futnak végtelen
sorokban formák: képek, dallamok,
fogd őket el s rabod
a titkuk, — filmszalagra, hangszalagra
enyvezd árnyékát röptüknek, szaladva
nyomukban, mint a lepkeűző gyermek,
ki gombostűre tűzné mind a kertet,
hogy ő v é legyen — s mi maradt tiéd ?*

*ő messzi pontok,
föld városai, űr csillagjai
s belénkdermedt emlékkristály-bolyok,
kicsiség órájai, krózus pontok,
Istennek morse-jelei,
igazodjatok, nyiladozzatok
élő szavakká csepp virágkorongok.*

Tóth Ferenc